

ԱՐԵՎՍՏԱՀԱՅ ԲՆԱՇԽԱՐՀ

ՀԱԿՈՒ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Ստորև ներկայացվող հրապարակման հեղինակը գրող-արձակագիր, բնաշխարհի գրականության նշանավոր ներկայացուցիչ, ազգային-հասարակական գործիչ Գեղամ Տեր-Կարապետյանն է՝ Մշո Գեղամը (1866-1918): Ծնվել է Տարոնի խելայան գյուղում, քահանայի ընտանիքում: Մինչև 1908 թ. պաշտոնավարել է Մշո Ս. Կարապետ վանքում, Մշո հայոց առաջնորդարանում իբրև քարտուղար: 1908-ին տարրոմահայությունը նրան ընտրել է Պոլսի Խորհրդարանի անդամ և Ազգային Ժողովի պատգամավոր: Տարիներ շարունակ թղթակցել է պոլսահայ պարբերականներին: Ջերմեռանդ հավատացյալ էր և Հայ Առաքելական Եկեղեցու զավակ: Քրիստոնեությունը հավատամք էր նրա համար և կենսահայեցողության բնորոշ գծերից մեկը:

Հայոց Եկեղեցին ու քրիստոնեությունը եղել են Գեղամի մշտասևեռ ուշադրության կենտրոնում: Իր ստեղծագործություններում նա բազմիցս անդրադարձել է հոգևորականների կերպարներին, նրանց գործունեությանը, ավերված ու գործող վանքերին, եկեղեցիներին ու մատուռներին, ազգային միաբանության գործում կրոնի ու Եկեղեցու դերին: Մեկ առ մեկ անձամբ հավաքել և կարգավորել է Տարոնի վանքերի ու եկեղեցիների հին ձեռագիր հիշատակարանները, որոնք ամփոփել է երկու ստվարածավալ հատորների մեջ՝ «Յիշատակարաններ» խորագրով (1869 առում):

Ինչպես վկայում է Կարո Սասունին, 1930 թ., երբ աշխատում էր Գեղամի երկերի անդրանիկ միհատորյակը կազմելու վրա, և գրողի ձեռագրերի հավաքածուն իր տնօրինության տակ էր, «Յիշատակարան»-ների առաջին հատորը արդեն կորած էր (տե՛ս Գեղամ Տեր-Կարապետյան, Տարոնի աշխարհ, Փարիզ, 1931, էջ 15): Մնացել էր երկրորդ հատորը՝ 831 հիշատակարանով, որը սակայն այսօր Բեյրութի Համազգային հայ կրթական և մշակութային միության վարժարանի արխիվի՝ Գեղամի ձեռագրերի ցուցակում չի նշվում, այսինքն՝ նույնպես կորած է: Նույն աղբյուրից տեղեկանում ենք, որ այդ ձեռագրերի մեջ էր «Մշո մուրատատուր Ս. Կարապետ. իր գրոց ու բրոց բանկիկը» աշխատությունը՝ բաղկացած մոտ 1500 էջից և զետեղված երկու խոշոր հատորներում: Դրանք ամբողջությամբ նվիրված են «Մշոյ Ս. Կարապետի վանքին և այդ թեմի մեջ մտնող վանքերի ու պատմութեան, պատմական անցքերին ու վամահայրութեանց յաջորդականութեան, դպրութեանը և աւանդութիւններուն: Պատմութիւնը սկսած է հայոց քրիստոնէական հաւատքի

դառնալեն առաջ և հասցրած է մինչև 1907 թուականը: Սրանց միայն մեկ հինգերորդն է հողավածներով տպագրվել արևմտահայ մամուլում, որ վերաբերում է 19-րդ դարի պատմությանը: Այս հողավածները հավաքելով՝ հեղինակը կատարել է ամհրաժեշտ լրացումներ և կցել իր ձեռագիր հատորներին (Կ. Սասունի): Մենք, որ ամհրաժեշտ լրացումներ և կցել իր ձեռագիր հատորներին (Կ. Սասունի): Մենք, որ ավոդ Գեղամի ձեռագրերը, այլ ունենք սոսկ դրանց ցուցակը, հաստատ չենք կարող ասել՝ այդ հատորները պահպանվո՞ւմ են, թե՛ ոչ, քանի որ ցուցակում մշված չեն այդ հատորները առանձին-առանձին և էջաթվերը:

Հրապարակվող ձեռագիրը, որի պատճենը 2000 թ. Բելյուսից ուղարկել է Գեղամի հիշատակի հանդեպ խորին ակնածաճարով տոգորված, այժմ հանգուցյալ երախտապարզ Լրայ Տասնապետյանը, բաղկացած է ձեռագիր 82 էջից: Այն ամփոփում է նախաքրիստոնեական շրջանին ու քրիստոնեության մուտքին վերաբերող ավանդություններ, ինքնակներում կառուցվող բազմետների, Հովհաննես-Մըկըրտչի վարքի և մշխարների, Հիսուսի ծննդան-հայտնության կարևոր դրվագներ՝ ներկայացված գրողի հյութեղ ու նկարագեղ գրչով:

Գեղամն առաջաբանում ասում է, որ ձմեռային երեկոներին զյուղական օդաներում, աշխարհիկ հեքիաթներից ու գրույցներից բացի, պատմում էին ավանդություններ կոտմների, վաճքերի, եկեղեցիների, սրբերի, մրանց մասունքների, զանազան հրաշագան անցքերի մասին: Հայրը՝ Տեր Կարապետ Հովհաննեսյանը, զյուղի քահանան էր, և մրա մոտ հաճախ էին հավաքվում «գիւղին ծերուկ ու մորընծայ տէրտէրներ ու հնոք տիրացուներ» և փոխանիփոխ ժամերով շարունակում իրենց գրույցը: Նա կարևոր է համարել մաև մշել, որ իր շարադրածը հույժ գիտական-քննական վերլուծություն չէ, այլ պատմական տարիների տպավորություններ, որ ստացել է միամիտ երեց-տիրացուների «գեղացնակ» պատմվող յուրօրինակ հեքիաթ-գրույցներից:

Բնագիրը ներկայացված է մույնությամբ: Կատարված են սոսկ մասնակի, անհրաժեշտ սրբագրական մշտումներ:

Այս հրապարակումը լիովին համահունչ է հայաշխարհում քրիստոնեության պետականորեն ընդունման ոգուն և խորհրդին: